

VAIKO BALSŲ REIKŠMĖ VAIKO IR ŠEIMOS GEROVĖS POLITIKOS IR JOS ĮGYVENDINIMO KONTEKSTE

JONAS RUŠKUS, JŪRATĖ CHUDABIENĖ, ROBERTA
MOTIEČIENĖ, RASA NAUJANIENĖ

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Anotacija. Autoriai straipsnyje analizuoja vaiko balsų diskursą tarptautiniuose, nacionaliniuose dokumentuose bei atlieka mokslinės literatūros analizę, siekdami diskutuoti vaiko balsų reikšmę ir raiškos galimybes socialinio darbo praktikoje. Empirinėje straipsnio dalyje skaitytojai galės išgirsti ir išsiklausyti į vaiko balsą, kuris atveria jautrias vaikų patirtis.

Reikšminiai žodžiai: vaiko balsas, vaiko teisės, teisė būti išgirstam, vaiko patirtis.

ĮVADAS

Mokslinėje literatūroje vaiko balsų tema sulaukia daug dėmesio ir diskusijų. Antai Lundy (2007) pateikia modelį, kaip sėkmingai įgyvendinti Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 12-ąjį straipsnį. Lundy išskiria keturis atskirus, bet susijusius ir chronologiškus veiksmus, į kuriuos privalu atsižvelgti vertinant vaiko nuomonę: 1) erdvė: vaikui privalu suteikti galimybę išreikšti savo požiūrį; 2) balsas: vaikui reikia padėti (*facilitate*) išreikšti savo požiūrį; 3) klausytojai: požiūris privalo būti išklašomas; 4) įtaka: požiūris turi būti atitinkamai įveiksmintas. McCafferty (2017) konkretizuoja, kaip tai turi būti atlikta socialinio darbo kontekste. McCafferty mano, kad vaikai turi būti išklašomi nuolat ir jų gyvos patirtys turėtų veikti sprendimų pasekmes. Socialiniai

darbuotojai ir visi kiti galių turintys asmenys turėtų užtikrinti žmogaus teisių kultūrą ir vaiko teisių naratyvą, kad maksimizuotų vaiko įtraukimo galimybes. Todėl labai svarbu, anot McCafferty, kad vaikų gerovės ir ugdymo organizacijos perkonstruotų savo turimą vaiko įvaizdį kaip esant pažeidžiamą, nebrandų, lengvai kenčiantį, neatsakingą, būtiną globos. Tam taip pat reikia, kad socialiniai darbuotojai būtų mažiau protekcionistiški, labiau įgalinantys ir tikėtų, jog besivystantys vaiko gebėjimai yra pozityvi galimybė augti, tapti savarankiškiems ir įsitraukusiems į veiklas. Anot McCafferty, taip atsitiks tik tuomet, jei JT Vaiko teisių konvencijos tikslai ir etosas (normos) bus priimtos rimtai visose socialinio darbo srityse ir dar svarbiau – visos visuomenės kultūrine, socialine ir ekonomine prasme.

Mokslinėje literatūroje keliamas klausimas, kiek ir kodėl neretai neatsižvelgiama į vaiko perspektyvą arba tiesiog į ją nežiūrima rimtai (Singer, 2014; Whitty ir Wisby, 2007). I'Anson (2013) nurodo, kad suaugusiųjų praktikos santykiyje su vaiku varijuoja nuo paslaugų personalizavimo iki inovatyvių, vaiko dalyvavimą ir jo požiūrių skatinančių tyrimų. I'Anson iš teorinių perspektyvų analizuoja vaiko marginališkumą suaugusiojo socialiniame pasaulyje. Pasak I'Anson, anot liberalizmo teorijos, vaikas neturi būtinų savybių, kad patektų į suaugusiųjų bendruomenę, nes jam iš esmės trūksta savarankiškumo ir racionalumo, yra priklausoma būtybė. Vaikas tam tikra prasme yra suaugusiojo pasaulio veidrodis. Poststruktūralizmo autoriai (Deleuze, Guattari) vaiką mato ne tiek kaip vaiką jį patį, bet kaip suaugusiojo tapsmo dalį. Foucault teorinėje perspektyvoje, pasak I'Anson, vaiką veikia šiuolaikiniai disciplinariniai režimai, tokie kaip mokykla ir seksualumo diskursas. Pasak Foucault, išlieka alternatyvos gyventi dabartyje nei būti veikiamam tam tikrose formose galimybė. I'Anson teigia, kad šiuolaikinės sociologijos autoriai labiau akcentuoja paties vaiko realybę, kaip jis / ji veikia kurdamas (-a) prasmes. Todėl vaikų kultūra ir santykiai yra verti tyrimų, kur vaikas traktuojamas kaip aktyvus socialinis veikėjas, o ne suaugusiojo gyvenimo laukiantis individas.

Keliamas klausimas net dėl terminų, kuriais norima išreikšti vaiko nuomonės išklausymą. Vieni mano, kad terminas „vaiko balsas“ atspindi

hierarchinį mažiau galių nei mokytojų turinčio vaiko požiūrį (Cruddas, 2007). Dar kiti terminą „vaiko balsas“ susieja su vaiko tapatybe, veikme (*agency*) ir įgalinimu (Maybin, 2013), kas reikštų, kad kiekvienas vaikas gali turėti savo atskirą požiūrį. Murray (2019, p. 1) siūlo, kad terminas „vaiko balsas“ pripažįsta vaiko perspektyvos pliuralizmą, taip pat pripažįsta ne tik vaiko klausymąsi, bet ir dėmesį vaiko jausmams, įsitikinimams, linkėjimams, pomėgiams, norams ir nuostatomis kartu su „vaiko požiūriu, kuris yra aktyviai priimtas ir pripažintas kaip vertingas indėlis į su vaiko gyvenimu susijusių sprendimų priėmimą“. Tokia aktyvi pozicija vaiko balso aspektu pripažįsta, vertina ir atliepia vaiko poreikius ir tiesiogiai prisideda prie jo / jos gerovės bei žmogaus teisių įgyvendinimo. Kita vertus, kaip teigia I'Anson, reikia išlikti atsargiems dėl to, kaip vaiko perspektyva pateikiama tekstuose, kuriuose siekiama parodyti vaiko požiūrį. Ar tikrai terminas „vaiko balsas“ numano, kad visi vaikai kalba vienu balsu? Ar tikrai suvaldytas suaugusiųjų, vaiko balso interpretuotųjų poveikis, prisimenant italų priežodį *Traduttore traditore*, kas reiškia, kad kiekvienas vertimas ar interpretacija yra išdaviikiška, kitaip tariant, iškraipyta autentiška teksto prasmė. Tangen (2008) teigia, kad vaiko balso klausymas visuomet yra kontekstualus ir sąveikoje, todėl balso interpretavimas yra ypatingos svarbos. Bruce (2014), analizavusi vaiko apsaugos dokumentus, pastebi, kad vaiko požiūris ir nuomonės, pateiktos raštu, dažniausiai pateikia specialistams požiūrį ir nuomonę perfiltruotus, bet ne grynąją autentišką formą. Ji kelia klausimą, kad būtina specialistams atpažinti, kiek erdvės jie suteikia vaiko dalyvavimui, kokie yra jų įgūdžiai įtraukti vaiką, kaip jie suderina savo pačių, labai užsiėmusių darbuotojų, ir vaiko poreikius sprendimo priėmimo procesuose, susijusiuose su vaiku. Bruce vienareikšmiškai teigia, kad vaiko požiūris, pateiktas raštu, turi būti ištariamasis pirmuoju asmeniu.

Murray (2019) pabrėžia ypač neigiamas vaiko balso ignoravimo pasekmes. Vaiko nuomonės neklausymas, neišgirdimas parodo, kad jis nėra vertinamas, jį / ją mokome būti nedemokratišką. Taip mes juos mokome, kad vieno žmogaus požiūris yra nesvarbus grupei, kad žmogus yra nereikšmingas homogeninės grupės elementas. Tokia elgsena atskiria vaiką nuo priklausomybės jausmo grupei, nuo galimybės būti

pripažintam ir svarbiam grupei, slopina vaiko gerovę, tapatybę ir raidą. Murray įspėja, kad vaiko balso ignoravimas menkina vaiko savarankiškumą ir savireguliaciją, o tai savo ruožtu mažina mokymosi motyvaciją.

Murray (2019) kelia klausimą, kas trukdo išgirsti vaiko balsą. Antai praktikai specialistai gali vykdyti makropolitinę darbotvarkę, kuri neatitinka vaiko darbotvarkės (sakytume, realybės). Politinė darbotvarkė gali praleisti tai, kas vaikui yra svarbu, be to, gali taip stipriai sąlygoti edukacinę (sakytume, globos ir šeimos) erdvę, nepaliekant galimybių specialistams klausytis vaiko požiūrio ar dirbti šiuo klausimu. Be to, kaip pabrėžia Murray, suaugusieji gali turėti sunkumų atpažindami ir suprasdami vaiko bendravimo būdus ir tikslus. Ne visi vaikai naudoja žodinę kalbą, ypač jauniausieji. Jų balsas gali įgauti įvairius pavidalus, tokius kaip juokas, verksmas, šypsena, žvilgsnis, nusitvėrimas, prisilietimas, bakstelėjimas, įvairių daiktų naudojimas ir kt. Murray teigia, kad, siekiant vaiko komunikacijos, atpažinimo ir supratimo, suaugusiajam būtina sukurti su vaiku abipusį, reflektvų ir intersubjektyvų santykį, taikant jautrumo, emocinio intelekto, motyvacijos, klausymo pedagogikos ir globos etikos principus. Norint maksimizuoti vaiko galimybes būti išklausytam, suaugusieji privalo tam negailėti laiko, kad būtų sukurtas pozityvus pasitikėjimo ir susipratimo ryšys, tvirtina Murray.

Murray išskiria tris pagrindines rekomendacijas, kad į vaiko balsą būtų tinkamai atsižvelgta: 1) siekiant laiduoti vaiko balso autentiškumą, būtina apsibrėžti, kas suprantama terminu „vaiko balsas“, suvokti, ar mes žiūrime į vaiką kaip į unikalų individą, atitinkamai į jo / jos požiūrį; 2) siekiant vaiko gerovės, vystymosi ir mokymosi, be to, siekiant gerinti vaiko pozityves pasekmes jo gyvenimui, būtina vaiko požiūrio ir nuomonės klausytis aktyviai, atsakyti vaikui, kaip jis / ji beišsireikštų. Taigi, vaiko požiūrio klausymasis reikalauja tinkamų įgūdžių ir žinių apie jo raidą, be to, apsaugoti kiekvieną vaiką ir jo / jos balsą; 3) siekiant efektyviai atstovauti ir ginti (advokatauti) vaiko teisėms, specialistai turi veikti makropolitikos, kuri neatitinka to, kas vaikui svarbu, kontekste, paremdami jo autentišką balsą.

O'Reilly ir Dolan (2016) aiškiai įkomponuoja vaiko balso išgirdimą į jo apsaugos ir gerovės sistemą. Autorės teigia, kad žaidimas yra vaiko

kalba ir kad pats efektyviausias būdas sužinoti apie vaiką yra žaidimas. Analizuoja, kokį vaidmenį vaidina žaidimas palengvinant vaiko ir socialinio darbuotojo komunikaciją vaiko apsaugos ir gerovės vertinimo kontekstuose. Autorės parodo, kiek svarbu socialiniams darbuotojams gebėti žaisti su vaiku, efektyviai įtraukti jį į vertinimo procesus. Autorės ypač pabrėžia orientaciją į vaiką, kad jo balsas būtų išgirstas visuose vertinimo procesuose, kaip ir pasirenkant globą.

Urbina-García (2019), atlikęs vaiko balso tyrimų metaanalizę, nustatė, kad dažniausiai taikomas interviu metodas vaiko balsui atskleisti, neretai naudojant ir stebėjimo metodą. Grupinėse diskusijose taip pat naudojama vaiko balso atskleidimo strategija, tačiau gana retai. Urbina-García konstatuoja, kad gana retai naudojamos strategijos, kuriose vaikas užimtų aktyvų vaidmenį, t. y. būtų vedama paties vaiko, ne tyrėjų, kas būtų, Urbinos-Garcíos nuomone, labai prasminga, siekiant sužinoti, kaip vaikai suvokia savo pačių pasaulį. Urbina-García siūlo derinti įvairias strategijas, interviu, grupinę diskusiją, stebėjimą. Toks derinimas leistų sukurti efektyvią vaiko balso išgirdimo strategiją. Urbinos-Garcíos tyrimas parodė, kad žaidimo elementų įvedimas, fotografavimas, vaiko aktyvaus dalyvavimo skatinimas, kai vaikas pats sprendžia, ką ir kaip daryti, labai veiksmingai prisidėtų prie prasmingų duomenų gavimo. Urbina-García pastebi, kad į aktyvią ir prasmingą veiklą įtraukiami vaikai padeda įgalinti vaikus, skatina jų asmeninius gebėjimus, tokius kaip savarankiškumas, savivoka, pasitikėjimas savimi ir kt. Urbina-García siūlo, kad suinteresuotos pusės turėtų suvokti, kaip reikia išgirsti vaiko balsą, tuo būdu ir įgalinant vaiką, suteikiant jam veikmės (*agency*) tiek namų, tiek ir ugdymo aplinkose.

Užsienio šalių tyrimai ir praktika išvelgia vaiko balso išklausymo problemiškumą ir būtinybę įveikti kliūtis, apsunkinančias vaiko balso išklausimą jam įprastose gyvenimo srityse bei socialinio darbo praktikoje. Vaiko balso išklausymas yra apibrėžtas ir Lietuvos teisiniuose dokumentuose. Vis dėlto įgyvendinti praktiškai nėra jau taip paprasta. Šio straipsnio tikslas – remiantis užsienio autorių tyrimais ir JT Vaiko teisių konvencijos nuostatomis diskutuoti vaiko balso reikšmę, sudarant prielaidas maksimizuoti vaiko galimybes būti išklausytam Lietuvos socialinio darbo praktikoje.

VAIKO BALSAS – REIKŠMINGA JUNGTTINIŲ TAUTŲ VAIKO TEISIŲ KONVENCIJOS DALIS

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, priimta 1989 m. lapkričio 20 d., nustatė esmines kryptis, kaip Konvencijos šalys narės privalo traktuoti visus su vaikais susijusius gyvenimo dalykus. Vaiko teisių konvencija 1995 m. liepos 21 d. buvo ratifikuota ir Lietuvoje. Tai reiškia, kad Lietuva įsipareigoja visas JT Vaiko teisių konvencijoje numatytas nuostatas perkelti į savo teisinę bazę, su vaiko politika ir jos įgyvendinimu susijusias sritis. Vaiko teisių konvencija aprėpia visas gyvenimo sritis, o jos esmė yra vaiko kaip žmogaus teisių subjekto pripažinimas. Antai Konvencijos preambulėje teigiama, kad „Jungtinės Tautos Įstatuose patvirtino savo tikėjimą pagrindinėmis žmogaus teisėmis, žmogaus orumu ir vertinimu ir pasiryžo prisidėti prie socialinės pažangos ir gyvenimo sąlygų gerinimo suteikdamos daugiau laisvės“. Tai reiškia, kad Vaiko teisių konvencija patvirtina visus žmogaus teisių esminius principus ir yra pagrindinis orientyras visiems Konvencijos dalyviams visais su vaikais susijusiais klausimais, ar tai būtų tėvystė, globa, švietimas, sveikata ir t. t.

Vaiko teisių konvencijos esmė yra pagarba ir garantijos. Konvencijoje numatytos kiekvieno vaiko teisės be jokios diskriminacijos. Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad vaikas būtų apsaugotas nuo bet kokios diskriminacijos ar bausmių dėl vaiko tėvų, teisių globėjų ar kitų šeimos narių statuso, veiklos, pažiūrų ar įsitikinimų (2 straipsnis). Taigi, vaiko apsauga nuo diskriminacijos yra bene svarbiausia Konvencijos nuostata, kurią lydi kita nuostata, kad imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, svarbiausia yra vaiko interesai (3.1. straipsnis). Vienas svarbiausių Konvencijos straipsnių yra 12, kuris lydi Konvencijos nuostatą dėl apsaugos nuo diskriminavimo ir nuostatą dėl vaiko interesų svarbos, kuriuo teigiama:

1. Valstybės dalyvės garantuoja vaikui, gebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais; be to, vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio.

2. Vaikui būtinai suteikiama galimybė būti išklausytam bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų numatyta tvarka.

Kadangi yra kilę diskusijų dėl Konvencijos sakinio formulotės „atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą“, Jungtinės Tautos yra patikslinusios (2009), kad šalys privalo pripažinti, jog kiekvienas vaikas geba išreikšti savo pažiūras ir kad kiekvienas vaikas turi teisę jas išreikšti.

JT Vaiko teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 12 apie teisę būti išgirstam (2009) išaiškina, ką reiškia Konvencijos 12 straipsnis, aktualizuoja ir detalizuoja, kaip reikia suprasti ir įgyvendinti šalių narių įsipareigojimus dėl vaiko teisės būti išgirstam. Konvencijos 12 straipsnis nusako teisinį ir socialinį vaiko statusą, kuris, viena vertus, stokoja visiškos autonomijos, kita vertus, yra žmogaus teisių subjektas (2 par.). Be to, konceptualizuojama kaip dalyvavimas, nors tokio termino Konvencijoje nėra, kuris reiškia suaugusiojo ir vaiko abipuse pagarba grįstą pasidalinimą informacija ir dialogą, kuriuo vaikas gali išmokti, kaip atsižvelgiama į jo ir suaugusiojo nuomonę, ir modeliuoja tokio proceso rezultatus (3 ir 13 par.).

Komentare Komitetas teigia, kad vaiko teisė būti išgirstam gali būti taikoma ir vaikui individualiai, ir vaikų grupei, priklausomai nuo vaiko amžiaus ir brandos (9 par.). Šalys turi skatinti vaikus laisvai išreikšti savo požiūrį, garantuoti tai teisei realizuoti tinkamą aplinką (11 par.). Vaiko požiūris gali papildyti sprendimų priėmimą, politikos formavimą, įstatymų rengimą tinkamomis perspektyvomis ir patirtimi (12 par.). Komentare Komitetas apibrėžia vaiko teisės būti išgirstam sąlygas, aplinkybes ir aplinkas. Antai vaiko teisė būti išgirstam, realizuojama šeimoje, skatina asmeninį augimą, gerina šeimos santykius, skatina vaiko socializaciją, yra smurto prevencijos šeimoje priemonė, ruošia vaiką būti išgirstam visuomenėje, todėl numano ir atitinkamas tėvų atsakomybes (skyrius C1). Taip pat vaiko teisė būti išgirstam alternatyvioje globos formoje (skyrius C2), sveikatos apsaugos (skyrius C3), švietimo ir mokyklos (skyrius C4), žaidimų ir poilsio (skyrius C5), darbo, ypač apsaugant nuo išnaudojimo (skyrius C6), aplinkose, smurto situacijose (skyrius C7) ir kitur. Komentare Komitetas pabrėžia (134 par.), kad visi

procesai, kuriuose vaikas yra išgirstamas ir dalyvauja, turi būti skaidrūs ir informatyvūs, savanoriški, pagarbūs, tinkami, draugiški vaikui, įtraukūs, paremti mokymais, saugūs ir jautrūs rizikai, atskaitingi.

Vaiko teisė būti išgirstam glaudžiai susijusi su kitu – geriausio vaiko intereso – esminiu JT Vaiko teisių konvencijos principu, nusakytu Konvencijos 3.1. paragrafe: „Imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės, ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia – vaiko interesai.“ Kaip Vaiko teisių komitetas išaiškino savo Bendrajame komentare Nr. 14 (2013), šiuo principu siekiama užtikrinti, kad visos Konvencijoje nuskaitytos teisės būtų pripažįstamos ir įgyvendinamos užtikrinant holistinį vaiko vystymąsi ir kad suaugusiųjų vertinimas neturėtų viršenybės prieš Konvencijoje nuskaitytas vaiko teises (4 par.). Geriausias vaiko interesas nustatomas ir apibrėžiamas individualiai, pagal specifinę situaciją, atsižvelgiant į asmeninį kontekstą, situaciją ir poreikius (32 par.). Dėmesys turi būti skiriamas galimų sprendimų realizuoti vaiko geriausią interesą identifikavimui (33 par.). Komitetas aiškiai įvardijo, kad, užtikrinant geriausią vaiko interesą, privalu taikyti tinkamą vaiko požiūrio išgirdimo metodologiją (43 par.), daugiadisciplininę komandą užtikrinant visišką vaiko dalyvavimą (47 par.).

JT Vaiko teisių komitetas Bendrajame komentare Nr. 12 apie teisę būti išgirstam (2009) pažymėjo, kad kai kurios vaikų grupės, ypač jaunesni berniukai ir mergaitės, taip pat vaikai, priklausantys marginalizuotoms grupėms ir esantys nepalankiose sąlygose, susiduria su ypatingomis kliūtimis šiai teisei realizuoti. Šis teiginys iš esmės liečia negalia turinčius vaikus, ir tai stipriai siejasi su Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos (2006) straipsniu Nr. 7. „Negalia turintys vaikai“, kuriame teigiama: „1. Valstybės, šios Konvencijos šalys, imasi visų būtinų priemonių, kad užtikrintų neįgalių vaikų visapusišką visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių įgyvendinimą lygiai su kitais vaikais. 2. Visuose veiksmuose, susijusiuose su neįgaliais vaikais, pirmiausia atsižvelgiama į vaiko interesus. 3. Valstybės, šios Konvencijos šalys, užtikrina, kad neįgalūs vaikai turėtų teisę laisvai reikšti savo nuomonę visais su jais susijusiais klausimais, kad į jų nuomonę būtų tinkamai atsižvelgiama

pagal jų amžių ir brandos lygį lygiai su kitais vaikais ir kad neįgaliems vaikams būtų suteikiama atitinkama pagalba, atsižvelgiant į jų neįgalumo lygį ir amžių, siekiant, kad jie galėtų pasinaudoti minėta teise.“ JT Neįgaliųjų teisių komitetas Bendrajame komentare Nr. 4 yra pasakęs: „Neįgalūs vaikai yra diskriminuojami dėl negalios ir amžiaus, todėl valstybės, Konvencijos šalys, turėtų imtis veiksmų, kad užtikrintų neįgaliųjų vaikų dalyvavimą ir aktyvų jų įtraukimą per jiems atstovaujancias organizacijas visais jų gyvenimui poveikį darančių atitinkamų teisės aktų, politikos strategijų, paslaugų ir programų, darančių poveikį jų gyvenimui, mokykloje ir bendruomenėje, vietos, nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu, planavimo, įgyvendinimo, kontrolės ir vertinimo aspektais.“ Dalyvavimo tikslas – suteikti galių ir teisių neįgaliems vaikams, o įsipareigojusiems pripažinti, kad jie turi teises ir gali aktyviai prisidėti savo bendruomenėse ir visuomenėje. Tai vyksta įvairiuose lygmenyse, pradedant nuo jų teisės būti išklausytiems pripažinimo ir pereinant prie jų aktyvaus įtraukimo į savo teisių įgyvendinimą.

VAIKO BALSAS LIETUVOS VAIKO APSAUGĄ REGLAMENTUOJANČIUOSE DOKUMENTUOSE

Lietuvoje teismų praktikoje vaiko nuomonės išklausymą reguliuoja Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000) ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). Teisės aktuose aiškiai reglamentuojama pareiga išklausti vaiką sprendžiant kiekvieną su juo susijusį klausimą bei pareigą atsižvelgti į jo nuomonę. Vaikas gali būti išklausomas tiesiogiai ir netiesiogiai. Apklausos būdas pasirenkamas ginant geriausią vaiko interesą ir mažinant žalą jo psichinei sveikatai. Vaikas dėl brandos ir situacijos, dėl kurios jis apklausiamas, dažnu atveju gali vykti ir netiesiogiai. Tokiais atvejais teismo pavedimu vaiko nuomonę išklauso specialistai: valstybinės vaiko teisių apsaugos sistemos darbuotojai, pedagogai, socialiniai darbuotojai ar kiti asmenys, kurie teikia išvadą. Šie teisės aktai reglamentuoja teismų praktikas, o socialinių paslaugų teikimo kontekste pagrindiniu įstatymu, reglamentuojančiu vaiko nuomonės

išklausymą, tampa Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996) su vėlesniais pakeitimais.

Vaiko nuomonės ir jo dalyvavimo užtikrinimo principas apibrėžiamas LR vaiko teisių pagrindų įstatymo 4 straipsnio 4 punkte, kuris aiškiai reglamentuoja, kad „vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustytas visais su juo susijusiais klausimais ir į vaiko nuomonę, įvertinus jo amžių ir brandą, turi būti atsižvelgiama, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams“. To paties įstatymo 11 straipsnyje reglamentuojama, kad tais atvejais, kai vaiko nuomonė negali būti išklaudyta tiesiogiai, jo nuomonę gali pateikti vaiko atstovas pagal įstatymą ar per įstatymu nurodytus asmenis. Vaiko teisė būti išgirstam liudija ir tam tikrų aplinkos sąlygų apibrėžimą. Tame pačiame įstatyme teigiama, kad specialistai, apklausdami vaiką, privalo suteikti būtina informaciją, patarimus, atsižvelgdami į jo amžių ir brandą, o tais atvejais, kai reikalaujama kitokios kompetencijos specialistų, turinčių specialiujų žinių, kreipiamasi į juos.

Socialinio darbo su vaiku ir jo tėvais praktikoje pagalba šeimai organizuojama atvejo vadybos posėdžių metu. Posėdžių organizavimo tvarką apibrėžia Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro patvirtintas Atvejo vadybos tvarkos aprašas (2018). Atvejos vadybos posėdžio metu sudaromas pagalbos planas, kuris LR vaiko teisių pagrindų įstatyme apibrėžiamas taip: „Pagalbos planas – vaikui, jo tėvams ar kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą bei kartu su vaiku gyvenantiems asmenims būtinų priemonių (skirtų padėti šiems asmenims pasirūpinti užimtumu, sveikata, profesijos ir (ar) kompetencijų įgijimu, pozityvaus elgesio stiprinimu ir kt.) ir socialinių, sveikatos priežiūros, švietimo, psichologinių bei kitų paslaugų ir socialinės pagalbos visuma, kuria siekiama užtikrinti tinkamą vaiko teisių apsaugą nustatant šias priemones, paslaugas ir paramos teikimą organizuojančius ir užtikrinančius asmenis bei teikimo tvarką, atsižvelgiant į individualius vaiko poreikius, vaiko tėvų ar kitų jo atstovų pagal įstatymą ir kartu su vaiku gyvenančių asmenų elgseną su vaiku, jų gyvenimo būdą.“

Atvejo vadybos tvarkos aprašo 16 punkte reglamentuojama, kad šeima ir vaikas gali pateikti siūlymus, kokius specialistus, vietas

bendruomenės narius, nevyriausybinių organizacijų atstovus norėtų pakviesti į jų šeimos atvejo nagrinėjimo posėdį. Atvejo vadybininkas tampa atsakingu specialistu už šios nuostatos įgyvendinimą ir nurodomo asmens pakvietimą į šeimos atvejo vadybos posėdį. Visgi svarbiausias Atvejo vadybos tvarkos aprašo punktas, reglamentuojantis vaiko nuomonės išklausimą, apibrėžiamas 17 aprašo punkte. Atvejo nagrinėjimo posėdžiai turi būti organizuojami taip, kad būtų užtikrinta vaiko teisė būti išklausytam. Tai yra privalo būti sudarytos visos sąlygos vaikui dalyvauti atvejo vadybos posėdyje, jei jis pareiškia norą, išskyrus atvejus, kai tai prieštarauja geriausiems vaiko interesams. Posėdžio metu vaikas gali išreikšti savo lūkesčius, svajones, norus, papasakoti šeimos situaciją ir patiriamus sunkumus. Visgi jei atvejo vadybos posėdžio metu gali susidaryti neigiamas poveikis vaikui, tokiais atvejais Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos (VVTAĮT) darbuotojas gali priimti sprendimą į atvejo nagrinėjimo posėdį nekviesti vaiko. Tokiais atvejais VVTAĮT arba jos įgalioto teritorinio skyriaus atstovas turi iš anksto išklausti vaiko nuomonę visais su juo susijusiais klausimais ir pateikti ją atvejo nagrinėjimo posėdyje, nepažeisdamas geriausių vaiko interesų. Jeigu vaikas dalyvauja atvejo vadybos posėdyje, atvejo vadybininkas privalo vaikui suprantama kalba paaiškinti, kas yra atvejo vadybos posėdis, kas jame svarstoma, ko jo bus klausama.

Rodos, teisinė sistema aiškiai apibrėžia, kaip galima išklausti vaiko nuomonę, tačiau praktikoje kompleksiskumą sukuria sistemos nevienodumas ir skirtingų tvarkų, susijusių su pagalba vaikui ir šeimai, egzistavimas. Pasigendama vieningos pagalbos vaikui ir šeimai sistemos, kadangi praktikoje egzistuoja skirtingi pagalbos vaikui ir šeimai poreikio nustatymo ir pagalbos organizavimo algoritmai. Pavyzdžiui, atvejo vadyba organizuojama pagal LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą, o atvejo vadyba sveikatos priežiūros srityje, teikiant pirmines ambulatorines psichikos sveikatos priežiūros paslaugas, reglamentuojama LR sveikatos apsaugos ministerijos nustatyta tvarka. Dar daugiau kompleksiskumo sistemai sukuria ir koordinuotai teikiama pagalba vaikams ir šeimai, kuri organizuojama pagal Koordinuotai teikiamų švietimo pagalbos, socialinių ir sveikatos priežiūros paslaugų tvarkos

aprašą. Švietimo įstaigose pagalba vaikui ir šeimai svarstoma vaiko gerovės komisijoje, kurioje sudaromas dar vienas pagalbos planas. Vaikams, kurie linkę į neteisėtų veikų darymą ar itin sudėtingas elgsenas, pagalbos planas sudaromas vadovaujantis LR vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymu (2007). Tokia teisinė sistema sudaro sąlygas sistemos kompleksiskumui ir pasimetimui, ypač tėvų, kurie kreipiasi pagalbos. Nors vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje centralizuota, stebimas tvarkų, reglamentuojančių pagalbą vaikui ir šeimai organizavimo suderinamumo poreikis.

TYRIMO METODOLOGIJA IR IMTIS

Duomenims rinkti ir analizuoti pritaikytas fenomenologinio interviu metodas remiantis Bevan (2014). Fenomenologiniu tyrimu tradiciškai siekiama nušviesti reiškinį taip, kaip jį suvokia konkrečių situacijų dalyviai (*actors*). Kaip rekomenduoja Bevan, atliekant interviu buvo atsižvelgta į kontekstą kaip natūralų dalyvio gyvenamąjį pasaulį, į reiškinio suvokimą kaip jo pasirodymo būdą ir natūralią nuostatą ir į reiškinio paaiškinimą kaip įsivaizduojamus jo variantus ir prasmes. Tyrimo duomenims rinkti buvo suformuluoti tokie klausimai:

- Kas Tau yra svarbiausia gyvenime?
- Kada Tu būni laimingas / laiminga?
- Apie ką svajoji, ko tikiesi, lauki?
- Kas Tau kelia nerimą, baimes?
- Ko palinkėtumei suaugusiems, tiems, kurie sprendžia dėl Tavo būties ir likimo?

Toliau pateikta imties struktūra, kur vaiko asmens duomenys nurodyti kodu.

NKRD1 20201023. Berniukas, 10 m. Auga biologinėje nepilnoje šeimoje, kurioje yra trys vaikai. Šeima yra socialinių paslaugų gavėja, gyvena socialiniame būste. Anksčiau buvo apibrėžiama kaip sunkumų patirianti dėl socialinių įgūdžių stokos. Vienas iš vaikų turi negalią. Interviu vyko Vaikų dienos centro patalpose.

KERD2 20201023. Mergaitė, 10 m. Auga biologinėje nepilnoje šeimoje, kurioje yra du vaikai. Šeima yra socialinių paslaugų gavėja. Interviu vyko Vaikų dienos centro patalpose.

TČRD3 20201023. Berniukas, 15 m. Auga biologinėje nepilnoje šeimoje, kurioje yra du nepilnamečiai vaikai. Šeima gyvena socialiniame būste, apibrėžiama kaip sunkumų patirianti dėl socialinių įgūdžių stokos. Interviu vyko Vaikų dienos centro patalpose.

KIRD4 20201023. Mergaitė, 12 m. Auga biologinėje šeimoje, kurioje yra du vaikai, neseniai neteko tėčio. Interviu vyko Vaikų dienos centro patalpose.

Tyrimo duomenys analizuoti pasirinkus temų analizės metodą, tyrimo dalyvių pasakojimų tekstą skirstant į prasminius kodus, potemes ir temas. Temų ir potemių sujungimas leido skirtingus tyrimo duomenis integruoti į bendrą tyrimo duomenų interpretaciją.

REZULTATAI

Jaučiuosi laimingas. Tyrimo duomenys atskleidžia, kad vaikai laimės jausmą sieja su draugais ir bendraklasiais. Vaikai laimingi, kai užmezga gerus santykius su draugais. Svarbūs yra žaidimai ir pagalba vieni kitiems.

Ką žinau, nu kai su draugais, tarkim, būnu. Ten kažką juokingo pasako, tipo pradeda juoktis, ir tokia laimė užėina. Nu ką žinau (TČRD1 20201023).

Laimingas būnu tada, kai būna man mokykloj linksma, linksma, kai su manim draugai žaidžia, kalbasi ir padeda (NKRD3 20201023).

Tyrimo metu dalyviai pasakojo apie meninę veiklą kaip apie laimės šaltinį. Vaikai išskyrė dailės užsiėmimus, vykstančius mokykloje ir dienos centre.

Ir kartais nutinka kažkas laimingo. Pavyzdžiui, pabaigiau šitą žuvele, kuri buvo vienintelė, kur maišiau spalvas labai daug, o kiti bele kaip, nesistengė (KIRD4 20201023).

Dar kitų (veiklų) turiu, dailė, kur labai seniai lankiau ir mokykloj buvau lankęs dailę, ir dar centre lankiau dailę. Ir man buvo labai smagu (NKRD3 20201023).

Tyrimo dalyviams svarbūs mokslo pasiekimai ir įvertinimai. Saviverbę ir laimę kelia mokytojų pagyrimai, aiškiai ir suprantamai išdėstyta pamokų medžiaga.

Kad jie galvoja, kad aš genijus, „Big brains“. Aš iš tikrųjų nebuvoau klasėje, tai aš nieko ten nesuvokiau, mokytoja paaiškino, „o, suprantu, parašysiu“ (KIRD4 20201023).

Jeigu mokytoja normaliai išaiškina, tai aš labai greitai galiu perprast. Jo, aš labai protingas žmogus (KIRD4 20201023).

Pavyzdžiui, kai gaunu gerą pažymį arba kai kažką gerai padarau, arba kai mane pagiria (KERD2 20201023).

Viena tyrimo dalyvė pažymėjo, kad retai jaučiasi laiminga, bet laimės priežastys sutampa su kitų tyrimo dalyvių.

Laimė būna, bet ne taip jau dažnai. Šeima, draugai, geri pažymiai (KIRD4 20201023).

Norai ir svajonės. Tyrimo metu dalyviai kalbėjo apie tai, ko gero jie tikisi ateityje. Daugeliui iš jų buvo svarbu baigti mokyklą, užaugti ir būti savarankiškam, gyventi atskirai ir save išlaikyti, turėti darbą. Svarbu buvo palaikyti gerus santykius su šeimos nariais, ypač su mama. Tyrimo dalyviai užsiminė apie ateitį, kur norėtų gyventi, apie universiteto draugus.

Aš tikiuosi užaugti didelė, kad turėti gerą darbą, kad dirbti, gerai užsidirbti, kad sutarti labai gerai su mama, kad ir užaugsiu ir su broliu, kad sutarti, ir jo, kad su visa šeima ir šiaip gimine sutarti. Su universiteto draugais (KERD2 20201023).

Net nežinau, tipo noriu kuo greičiau pabaigti mokyklą ir įsidarbinti tipo, kad nu ką žinau, tipo vienas norėčiau pradėti gyventi. Ir viskas kaip. Nu jo, kuo greičiau noriu pabaigti tą mokyklą ir viskas (TČRD1 20201023).

Aš svajoju, kad aš su mama galėtume jaustis šeimos dalimi, kuri yra vis dar gyva, keliauti į Angliją. Aš labai mėgstu kalbėti angliškai (nesuprantu), tai savo mamą „užknisau“ daug kartų kalbėdama angliškai (KIRD4 20201023).

Viena tyrimo dalyvė papasakojo, kokios norėtų veiklos, kaip realizuotų savo idėjas, ji norėtų mokytis bendraamžius dalykų, kurie jai gerai sekasi, ir priimti sprendimus, susijusius su dienos centro veikla, patobulinti dienotvarkę, labiau pritaikyti vaikams.

Patinka padėti vadovams. Jeigu duotų, galėčiau sukurti būrelį lengvai, tik reikėtų man idėjos, „pasigūglinčiau“. Ir iš viso pramogos, kurios ten vyksta, ypatingai daugiausiai. Man nepatinka, kai neliko nei vienos sekundės daryti namų darbus. Vakar baliavojom, tai negalėjau net padaryti normaliai namų darbus (KIRD4 20201023).

Dalis tyrimo dalyvių pasidalino norais, susijusiais su materialiomis gėrybėmis ir augintiniais. Vaikai nori turėti tai, ką turi jų draugai, jie laukia dovanų iš mamų ir Kalėdų Senelio.

Ko norėčiau, tai norėčiau valdomo drono su kamera. Kaip mano draugas turi droną, nežinau, ar ten su kamera, bet kartais su draugu Eimantu skraidinam droną, kaip jisai atsineša, taip, aš buvau Kalėdų Seneliui parašęs „aš norėčiau drono su kamera“ (NKRD3 20201023).

Aš laikiu, kol mama padovanos kažkada kažuką. Labai myliu katinus. Žaisti galvoju, vesti į kiemą, kai bus vasara, ant pavadėlio. Tai va (KERD2 20201023).

Laukiu savo gimtadienio, kuris maždaug už 8-9 dienų (KIRD 420201023).

Viena tyrimo dalyvė pasidalino apie savo norus, susijusius su mokslais, su įvairių kalbų mokymusi – nori išmokti rusų, latvių, vokiečių, taip pat pasimokyti lietuvių kalbos.

Dar svajoju išmokti kitų kalbų, jeigu mano smegenys nebūtų tokios durnos. Dabar mokausi rusų (kalbos) mokykloje, bet paskui, jeigu tipo bus maždaug, tai dar nueisiu ir į vokiečių. Jeigu bus galima išmokti. Ir tada pamėginsiu savarankiškai išmokti latvių, tai maždaug penkios kalbos, tai tikrai pravėrs, jau galėsiu mokinti, mokėsiu. Ir mano truputėlį sulaužyta lietuvių kokybė. Kelis žodžius išverčia į maždaug angliškus-lietuviškus žodžius, pavyzdžiui „followina“, „pafollowina“, „exposimo“, „vapino“ (KIRD4 20201023).

Bijau. Tyrimo metu paaiškėjo, kad vienas tyrimo dalyvis ypač nerimauja dėl savo brolio, kuris nuolat neatsakingai kur nors išeina ir negrįžta.

Man kelia baimę tai tamsa. O dėl ko aš turiu jaudintis, tai dėl brolio, nes kaip jisai išeina, tai visur jį reikia ieškoti (NKRD3 20201023).

Vienas tyrimo dalyvis išsakė baimę prarasti draugus, kuriuos turi ir kurie jam labai svarbūs.

Ne tai, kad turėti, bet tipo nu svarbu, nenoriu prarast (draugų) (TČRD1 20201023).

Tyrimo metu paaiškėjo tyrimo dalyvės baimė dėl savo saugumo, ji patyrė kiemo vaikų patyčias ir dėl to dabar jaučiasi nesaugiai.

Neramu dėl vaikų kiemo, kurie mane tiesiog muša. Nu, bet tiesiog, mama su jais ėjo ir kalbėjo su jų tėvais, ir sakė, kad daugiau niekas nepasikartos, tai dabar laukiam, nes jei kartosis, tai tada su policija eis jau (KERD2 20201023).

Tyrimo metu dalyviai dalinasi savo baimėmis, kurios susijusios su neapgalvotais vaiko veiksmais, smulkiais buitiniiais nusižengimais.

Aš tai ten truputį nesąmonių pridariau, su „feiriu“ ištepiu duris visas ir aš tada labai bijojau, kad mama ant manęs pyks, tai greit ten nuvaliau duris ir dar pripyliau ant žemės (KERD2 20201023).

Tyrimo metu paaiškėjo, kad viena tyrimo dalyvė neseniai neteko tėčio. Ji pasakoja, kad jaučia baimę prarasti visus savo artimuosius, taip pat jaučia baimę dėl savo gyvybės, išsako nuogąstavimą, kad nežinia, ką kitą mirtis pasiims.

Man kėlė baimę, kad prarasiu tėtį, bet tai nutiko. Kartu buvo labai liūdna prarasti savo senelius, kuriuos tikėjaisi dar turėti ateity. Jie visi jau mirę dabar. Kas žino. ką kitais metais pasiims mirtis, nes iš mano šeimos ir giminės mirė 5 žmonės (KIRD4 20201023).

Tyrimo dalyviai atskleidė savo baimę dėl permainų. Gyvenamosios vietos pakeitimas, nauja nežinoma kalba ir aplinka kelia didelę baimę.

Didžiausias nerimas tai man būtų, jeigu mama maždaug įsivaizduotų kitoj šaly gyventi ir man reikėtų išmokti tą kalbą. Oi ne, ne, ne. Ypač

mokyklose kalba viena kalba, su manim kalba kita kalba. Paskui dar trečią prideda. Ne, ne, ne. Jau ne (KIRD4 20201023).

Kaip tvarkausi su baime. Tyrimo dalyviai pasidalino, kaip jie tvarkosi su baime. Vienas tyrimo dalyvis pasakojo, kad jis tiesiog vengia jaudintis dėl sudėtingų dalykų, stengiasi nekreipti į juos dėmesio, kitas pasakojo, kad nerimą jam padeda įveikti pasivaikščiojimas vienam arba su mama.

Nu ką žinau, tiesiog neimu į galvą ir viskas, ką žinau, realiai, jeigu būna, tai aš gal net nepastebiu to, nes tiesiog einu ir praeinu, arba taip, jeigu kažkas, bet tipo nu realiai tenai, nemoku tipo paaiškinti. Tiesiog neimu į galvą ir viskas (TČRD1 20201023).

Kaip man užaina baimė, tai pasivaikštau aplink ratą, o kaip nerimas, tai einu su mama kažkur pasivaikščioti (NKRD3 20201023).

Apie šeimą. Tyrimo duomenys atskleidė, koks yra vaikų požiūris į savo šeimą. Šeima – didelė vertybė. Dalis tyrimo dalyvių akcentavo rūpinimąsi šeimos nariais. Rūpinimasis – kaip pareiga ir malonumas. Tyrimo dalyviai pasakojo apie savo mamas, apie jų rūpinimąsi vaikais ir negebėjimą tam tikrose situacijose padėti.

Kartais išeinu su mama, kartais su broliu kaip reikia, nes nu aš turiu brolį prižiūrėti, nes kartais kaip brolio nėra, nu treneris turi ieškot brolio. O visada aš turiu su broliu ateiti, nes brolis gali kažkur išeiti ir tada reikės ieškoti brolio (NKRD3 20201023).

Mmm šeima, mama, nu visa šeima ir giminė tiesiog, kad šeima dėl to svarbi, nes aš prižiūriu savo šeimą, rūpinuosiu, kai ir mano mama rūpinasi, ir mes šeimoj vienas kitą prižiūrim. Tai va. Ir mums labai tai patinka (KERD2 20201023).

O mama tai skaniai moka gaminti pietus, su mama aš einu į parduotuvę arba kažkur pasivaikščioti (NKRD3 20201023).

Mama nežino rusų kalbos, tai ten nieko negali padėti. Sako „aš moku rusų kalbą“. Kada reikia rašyti man, tai „nemoku, nemoku“ (KIRD4 20201023).

Linkiu suaugusiems. Tyrimo dalyvių atsakymai į klausimą, ko linkėtų suaugusiems, buvo labai įvairūs. Dalis linkėjo sveikatos ir ilgo

gyvenimo, atsisakyti žalingų įpročių, laimės ir džiaugtis gyvenimu. Kad jų sprendimai būtų teisingi ir naudingi jiems patiems ir aplinkiniams. Dalis tyrimo dalyvių pasitiki suaugusiais, kad jie teisingai elgiasi ir geba sutvarkyti visus reikalus. Buvo išsakytas noras, kad suaugusieji vaikams duotų daugiau pinigų, bei noras, greičiausiai skirtas mokytojams, kad geriau išmokytų lietuvių ir kitų kalbų. Šis noras buvo išsakytas su priešinga potekste.

Aš norėčiau suaugusiems palinkėti, kad nesirgtų korona ir kad nerūkytų ir negertų, nes labai nesveika (NKRD3 20201023).

Ką žinau, sveikatos, laimės ir džiaugtis gyvenimu (TČRD1 20201023).

Kad jie viską išspręstų, kad viskas būtų jiems patiems gerai, kad ir man būtų gerai, kad viską normaliai išspręstų. Tai va. Jie patys gerus sprendimus daro. Man taip atrodo (KERD2 20201023).

Palinkėčiau, kad duotų daugiau pinigų. Palinkėčiau geros sveikatos, kad ilgiau gyventų nei mano tėtis (KIRD4 20201023).

Nelabai. Paskui sako man „kalbėk lietuviškai“. Turiu sulūžusių lietuvių kalbos kokybę ir mane verčia kalbėti lietuviškai. Tai aš, po galais, jeigu į juos pažiūrėčiau ir nuoširdžiai pasakyčiau, tai pasakyčiau „išmokykit, po galais, mane lietuvių kalbą, nes kitaip aš jums anglų pakalbėsiu tiek daug, kad jūs, po galais, turėsite užsičiaupt (KIRD4 20201023).

Tai kad išmokytų mane naujų kalbų (KIRD4 20201023).

Ar girdi mane? Tyrimo dalyviai kalbėjo apie tai, ar jų balsą išgirsta suaugusieji. Dalis dalyvių mano, kad jiems nereikėtų išsakyti savo nuomonės suaugusiesiems, nes bijo atsakomybės, jei kas susiklostytų ne taip, kaip tikimasi. Arba mano, kad suaugusieji tikrai neatsižvelgs į vaiko nuomonę, neverta net bandyti ir tikėtis. Viena tyrimo dalyvė išsakė savo nuomonę, kad suaugusiesiems vaikų nuomonė neįdomi ir jei bandytų ją sakyti, būtų tik blogiau.

Jo, bet aš sakau spręskit kaip norit, nes nu, pavyzdžiui, jeigu ne taip ką nors patarsiu ar dar ką nors, tai ne taip padarys ir tada mano svajonės nelabai išsipildys (KERD2 20201023).

*Nežinau, čia tipo, jeigu kažkur čia mokykloj tipo, jeigu čia mane išmeti-
nėtų tipo, aš ten sakyčiau tipo neišmeskit, tai jau čia ne nuo manęs priklausytų (TČRD1 20201023).*

*Niekas nesiklausys manęs, nes jiems neįdomu. Ir jiems, galima sakyti,
kaip jie maždaug pasakytų „(keiksmazodis)“ (KIRD4 20201023).*

Dalis tyrimo dalyvių pasakojo, kad jie savo nuomonę išsako suaugu-
siesiems ir jie į tai atsižvelgia, bet tai apsiriboja nedaugeliu sferų, pvz.,
dienos centro lankymas, juk tai naudinga ir tėvams.

*Sakiau, kad man labai ten patinka ir iš tikrųjų labai patinka, nes ateini,
padarai namų darbus, namie nereikia, tada čia labai linksma, nes visokių
žaidimų būna ir su visais susidraugavau (KERD2 20201023).*

Nu tai aš visą laiką sakau, ir išgirsta, nu tipo jo (TČRD1 20201023).

Pesimistinės mintys. Iš tyrimo metu gautų duomenų paaiškėjo, kad
vaikams kyla egzistencinių, dažnai pesimistinių minčių. Vaikai jaučia
nusivylimą gyvenimu, nesaugumą dėl ateities, nemato prasmės gyveni-
me, jaučia žemą savigarbą, patiria patyčias. Vaikai nepriima savęs kaip
vertingų, gabių, jaučia socialinę atskirtį.

*Nieko įdomaus nerandu gyvenime, vis kažkokios tai bėdos kiekvienais
metais ir gali būti, kad aš nežinau iš viso, kiek aš čia išsilaikysiu... Nes jos
nebus (ateities) (KIRD4 20201023).*

*Labai mėgstu eiti į dienos centrą, bet aš dažnai grįžtu pikta namo. Man,
pavyzdžiui, vakar buvo kontrolinis darbas. Buvo sudėtinga tema, bet specialiai
vienas žmogus atėjo ir kritikavo. Jisai ateina kas kokias 10 minučių ir vėl kriti-
kuoja, po 10 vėl kritikuoja. O paskui sako kitą dieną „tu tipo turi teisę aiškinti,
kritikuoti be leidimo“. Aš nieko nesupratau. Žmogus, jeigu nori, gali kritikuoti,
o šitam žmogui gal tai nerūpi, bet vis tiek kritikuoja savo burną atidarež
(KIRD4 20201023).*

*O aš dabar esu nevykėlė mano klasėj. Kad aš netobulėsiu. Mane kas dau-
giausia nustebino, viena iš stipriausių mūsų klasės mokinių, nieko nemokė-
jusi kreipėsi į mane (KIRD4 20201023).*

DISKUSIJA IR TYRIMO RIBOTUMAI

Lietuvos teisiniai dokumentai reglamentuoja ir garantuoja vaikui teisę būti išgirstam bei numato praktiką, kaip vaiko balsas turi būti girdimas visose su juo susijusiose situacijose. Diskusinis Konvencijos teiginys, jog vaiko balsas turi būti išklausomas „atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą“, pripažįsta, kad kiekvienas vaikas geba išreikšti savo pažiūras ir kad kiekvienas vaikas turi teisę jas išreikšti. Tai patvirtino ir mūsų tyrimo duomenys. Tyrime dalyvavo vaikai nuo 10 iki 15 metų, o tai leidžia manyti juos esant skirtingos brandos. Vis dėlto tyrimo rezultatai atskleidžia, kad vaikai turi ką pasakyti ir gali išreikšti savo lūkesčius, norus ir svajones, susijusias su jų asmeniniu gyvenimu, gyvenimu šeimoje bei dalyvaujant formaliame ir neformaliame ugdytume.

Vaikai savo laimę sieja su antriniu socialiniu tinklu, apimančiu draugus ir bendraklasius, kas ir būdinga paauglystėje. Bendros veiklos su bendraamžiais, žaidimai, pokalbiai, vienas kito išklausymas. Vaikams laimės suteikia ir dalyvavimas popamokinėje veikloje. Mokyklinio amžiaus vaikams mokykla svarbi, nes gali jaustis vertingi ir pripažinti. Mokytojo gebėjimas išreikšti vaikui jo pripažinimą, vertę bei matyti jo / jos stiprybes yra esminiai vaiko asmenybės formavimuisi.

Tyrimo duomenys atskleidžia, kad vaikų norai ir svajonės yra kiek nevaikiškos, būdingesnės suaugusiems. Jie kalba apie norą kuo greičiau užaugti ir tapti savarankiški, o tai leidžia manyti, kad vaikai, augantys socialines paslaugas gaunančiose šeimose, trokšta nepriklausomybės ir nori kuo greičiau tapti patys atsakingi už savo gyvenimą. Jie kalba apie „gerą uždarbį“, „gerą profesiją“, nors neįvardija nė vienos profesijos. Vis dėlto vaikai savo ateitį linkę sieti su būsimumis studijomis, kaip garantu įgyti gerą profesiją. Svajonėse lieka tokie realūs dalykai kaip mokymasis kalbų ar aktyvesnis įsitraukimas į sprendimų, susijusių su jų dabartinėmis veiklomis, priėmimą. Tai atskleidžia vaiko norą aktyviau dalyvauti ir reikšti nuomonę. Kita vertus, tai suponuoja mintį, kad dabartiniu metu šio įsitraukimo jie pasigenda. Jų svajonės apie materialius daiktus ar augintinį gali būti laikomos būdingos vaikų svajonėms, kita vertus, tai atskleidžia lūkesčių nepatenkinimą dabartiniu momentu.

Vaikų baimės siejamos su jiems būdingomis baimėmis: baimė prarasti draugą, bendraamžių smurto, artimųjų netekties, tamsos baimė. Vis dėlto kai kurios baimės atskleidžia, kad vaikai prisiima ne jiems būdingus vaidmenis ir baiminasi dėl namo laiku negrįžtančio brolio ar gyvenamosios vietos, net šalies pakeitimo. Tyrimo rezultatai rodo, kad vaikai su savo baimėmis kartais lieka vieni ir laiko tai savyje. Buvimas su mama siejamas su galimybe įveikti kylantį nerimą. Vaikų pasakojimai atskleidžia šeimos svarbą. Ji siejama su vienas kito globojimu, priežiūra ir pagalba vienas kitam.

Murray (2019) pasisako už aktyvų vaiko balso išklaušymą ir būtinybę maksimizuoti vaiko galimybes būti išklaušytam. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad vaikai linkę neišsakyti savo nuomonės suaugusiems. Juos stabdo pasekmių baimė, kad jų pasiūlyti sprendimai gali pabloginti situaciją. Tyrime dalyvavę vaikai netgi stebėjosi, kad jų nuomonės gali būti klausiama. Tai leidžia teigti apie suaugusiųjų diskriminacijos prieš vaiką (*adultism*) praktikos dominavimą, kada sprendimus, susijusius su vaiko gyvenimu, priima suaugusieji (Stafford ir kt., 2021).

Vaikų palinkėjimai suaugusiesiems siejami su palinkėjimu sveikatos ir sveikos gyvenenos, be rūkymo ir alkoholio. Palinkėjimai susiję su norais, kad suaugusieji priimtų gerus sprendimus, kartu sudarytų vaikams galimybę būti vaikais. Be to, vaikai nori būti suprasti ir vertinami už savo gebėjimus, kas netiesiogiai rodo palinkėjimą suaugusiesiems gilintis į kiekvieno vaiko unikalią situaciją ir prisiimti atsakomybę sudaryti sąlygas vaikui būti vaiku. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad vaikai dažnai išgyvena pesimistines mintis nematydami savo ateities ar patirdami suaugusiųjų kritiką, ar tai būtų tėvai, ar mokytojai, ar kiti jų gyvenime svarbūs asmenys. Suaugusieji, teigdami grįžtamąjį ryšį dėl vaiko tinkamo ar netinkamo elgesio, turi prisiimti atsakomybę tai daryti pozityviu ir vaiką ugdančiu būdu. Vaiko paskatinimas daryti dalykus, kurie jam sekasi, ar leidimas mokytis iš klaidų yra pozityvios tėvystės praktika. Taip pat vaiko kritikavimas ar įžeidinėjimas yra ne tik vaiką traumuojantys įvykiai, apie kurių pasekmes rašo Murray (2019), bet ir Vaiko teisių konvencijos nuostatų pažeidimas (19 str.).

Tyrimė dalyvauti buvo pakviesti vaikai, kurių šeimos gauna socialines paslaugas, kas gali bŪti svarstoma ir kaip ūio tyrimo vienas iū ribotumų. BŪtų įdomu palyginti, kaip vaikai, kurių ūeimos nesusiduria su kompleksinėmis socialinėmis problemomis, kalba apie savo svajones ir norus. Vis dėlto ūis tyrimas kartu atskleidžia, kad apskritai vaikų norai, jų nuomonės, lūkesčiai ir palinkėjimai yra aktualūs ir amžius nėra kriterijus nusprėsti, ar vaiko balsas yra „tinkamas“, „brandus“.

LITERATŪRA

1. Bevan, M. (2014). A method of phenomenological interviewing. *Qualitative Health Research*, 24(1), 136–144.
2. Bruce, M. (2014). The Voice of the Child in Child Protection: Whose Voice? *Margaret Social Science*, 3, 514–526.
3. *Committee on the Rights of the Child of the United Nations*. The Right to be Heard, General Comment, No 12. (2009). Prieiga per internetą: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11
4. Cruddas, L. (2007). Engaged Voices – Dialogic Interaction and the Construction of Shared Social Meanings. *Educational Action Research*, 15(3), 479–488.
5. Fielding, M., P. Moss. (2011). *Radical Education*.
6. Y'Anson, J. (2013). Beyond the Child's Voice: towards an ethics for children's participation rights. *Global Studies of Childhood*, 3(2), 104–114. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.2304/gsch.2013.3.2.104>
7. *Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija*. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19848>
8. *Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymo Nr. A1-141 „Dėl atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo*. 2019, Nr. A1-802.
9. *Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas*. 1996 m. kovo 14 d. Nr. I-1234, suvestinė redakcija nuo 2021-03-01. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26397/asr>
10. *Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas*. 1996. Nr. I-1234.
11. Lundy, L. (2007). Voice is not enough: Conceptualising article 12 of the

- United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33(6), 927–942.
12. McCafferty, P. (2017). Implementing Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child in Child Protection Decision-Making: a Critical Analysis of the Challenges and Opportunities for Social Work. *Child Care in Practice*, 23(4), 327–341.
 13. Murray, J. (2019). Hearing young children's voices. *International Journal of Early Years Education*, 27(1), 1–5.
 14. *Neįgalųjų teisių komitetas*. Bendroji pastaba Nr. 7 (2018) dėl neįgalųjų, įskaitant neįgalius vaikus, dalyvavimo Konvencijos įgyvendinimo ir kontrolės procese per jiems atstovaujančias organizacijas. Prieiga per internetą: http://www.ndt.lt/wp-content/uploads/CRPD_C_GC_7_8754_E_LIETUVIU.pdf
 15. O'Reilly, L., and Dolan, P. (2016). The Voice of the Child in Social Work Assessments: Age-Appropriate Communication with Children. *British Journal of Social Work*, 46(5), 1191–1207.
 16. Singer, A. (2014). Voices Heard and Unheard: A Scandinavian Perspective. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 36(4), 381–391.
 17. Stafford, L., Harkin, J., Rolfe, A., Burton, J., & Morley, C. (2021). Why having a voice is important to children who are involved in family support services. *Child Abuse & Neglect*, 115, 1–15. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2021.104987>.
 18. Tangen, R. (2008). Listening to children's voices in educational research: some theoretical and methodological problems. *European Journal of Special Needs Education*, 23(2), 157–166.
 19. Urbina-García, M. (2019). Methodological Strategies to Listen to Children's Voices: A Systematic Critical Review. *Revista Colombiana de Educación*, 77, 61–85.
 20. Whitty, G., and E. Wisby. (2007). Whose Voice? An Exploration of the Current Policy Interest in Pupil Involvement in School Decision-Making. *International Studies in Sociology of Education*, 17(3), 303–319.

JONAS RUŠKUS, JŪRATĖ CHUDABIENĖ, ROBERTA MOTIEČIENĖ, RASA NAUJANIENĖ**IMPORTANCE OF A CHILD VOICE IN A CHILD AND FAMILY WELFARE****SUMMARY**

Research and practice in foreign countries discuss about the problematic areas of hearing a child's voice, especially, focusing on barriers to hearing a child's voice in the child's usual areas of life, as well as in social work practice. The aim of this article is to discuss the meaning of the child's voice based on the research of foreign authors and the implementation of the UN Convention on the Rights of the Child, creating preconditions for maximizing the child's opportunities to be heard in Lithuanian social work practice. The phenomenological interview method based on Bevan (2014) was applied to data collection and analysis. Phenomenological research has traditionally sought to shed light on a phenomenon as perceived by actors in specific situations. The study involved four children aged 10–15 years, who were invited to share their wishes, dreams and experiences by expressing their opinions. Lithuanian legal documents regulate and guarantee the child's right to be heard and provide for the practice of how the child's voice must be heard in all situations related to the child. The Convention's debating statement that the child's voice must be heard „in accordance with his or her age and maturity“ recognizes that every child has the ability to express his or her views and that every child has the right to express them. Children associate their happiness with a second social network that includes friends and classmates, which is typical for adolescence. The research data reveal that children's desires and dreams are not somewhat childish, but more typical of adults. The results of the study revealed that children tend not to express their opinions to adults. They are hampered by fears of the consequences that the solutions they propose could make the situation worse. The children in the study were even surprised that their opinions could be important and even asked. This suggests a predominance of adult discrimination practices against children when decisions about a child's life are made by adults (Stafford et al., 2021).

Keywords: *child's voice, the rights of the child, right to be heard, child's experience.*